

Tijdschrift voor Gregoriaans

1990 - 2

Tijdschrift voor Gregoriaans
Verschijnt vier keer per jaar
Jaargang 15, mei 1990

Contactorgaan van de "Stichting Amici
Cantus Gregoriani".

Redactie: Zr. Marie-Louise Egbers, Ike de Loos,
Wim Mahieu, Ton Tromp, Theo de Wit

Redactie-adres: Catharinastraat 81
4811 XG Breda, 076 - 221458
Secr. en adm. : Torenhoekstraat 14
5056 AN Berkel-Enschot

Abonnement f. 25,= per jaar, over te maken op
rekeningnummer 42.06.65.323 Amrobank te Geldrop
t.n.v. H. Berkers. Gironummer van de bank 1065135.

Druk: Drukkerij van Stiphout B.V. Helmond.

De Stichting Amici Cantus Gregoriani is een kring
van mensen, die zich verbonden weten met het Grego-
riaans en door een jaarlijks terugkerende bijdrage
de verschijning van dit tijdschrift alsmede andere
op het Gregoriaans gerichte activiteiten mogelijk
maken.

Inlichtingen op het redactieadres.

Losse nummers (ook van oude jaargangen):
f. 7,50 per stuk.

Illustraties:

Il Codice Angelica 123, monumenta della Chiesa Bo-
lognese nel secolo XI.

(Rome, Bibl. Angelica, ong. 1130)

Van de redactie

In onze vorige aflevering maakten we melding van ons 15-jarig bestaan. Onze voorzitter Ton Tromp schreef daarover een inleidend artikel, dat een vervolg zal krijgen door de hele jaargang heen. We plaatsen het steeds aan het begin van het actuele deel van het blad.

Wie van een gedegen stuk geschiedenis houdt, kan zijn hart ophalen in het artikel 'Paasspel als propaganda'. Ook de andere artikelen bevelen we van harte aan. De auteurs zijn U inmiddels bekend.

Tenslotte allerlei mededelingen.

Het blijft bruisen in de wereld van het Gregoriaans.

Wie iets te melden heeft, copij voor de volgende aflevering verwachten we uiterlijk 8 juli.

Incipit Trophi. Indiem

Sēu Pasche admontu.

WEMOERITISINSEPAI

chrocrificole. loiesumna

Liturgiegeschiedenis (6)

Introitus (structuur en tekst)

Volgens de Ordo Romanus I (begin 8e eeuw) zag de intredezing er als volgt uit: Antifoon - Psalmvers - Gloria Patri - Antifoon.

Vroeg-middeleeuwse bronnen spreken over meerdere herhalingen van de Antifoon, over slechts één vers, enz.

Ordo Romanus IV geeft de Gallicaanse vorm met een meer responsoriaal karakter, nl.: Antifoon - Psalmvers - Gloria Patri - Sicut erat - Psalmvers - Antifoon. Hieruit blijkt dat de introitus vroeger uit meerdere verzen bestond. In ons huidige Graduale vinden we deze vorm nog terug bij o.a. Dominus dixit (GR. 41) en de Requiemmiss (GR. 669).

Zoals reeds vastgesteld in ons vorige artikel, evolueerde de plechtige intocht van de paus met gevolg vanuit een nabijgelegen kerk, tot een eenvoudige, korte gang van de priester uit de sacristie naar het altaar. Hieraan werd de intredezing functioneel aangepast en dus sterk gereduceerd.

Op het eind van de 12e eeuw zong men ook in Rome nog maar één vers en werd met de zang pas begonnen toen de celebrant reeds bij het altaar was aangekomen. Dit bleef regel tot de invoering van het nieuwe Graduale door Paus Pius X (1907). Hierin werd bepaald dat men kan inzetten zodra de celebrant zich naar het altaar begeeft. In een decreet van de ritencongregatie (29 januari 1947) werd opnieuw toegestaan dat tijdens de intocht meerdere verzen worden gezongen. Op 3 september 1958 bevestigde de Instructio Musicae Sacrae disciplina deze regel.

Meestal zingen de koren tegenwoordig slechts één vers, omdat het Graduale zich daartoe beperkt.

De teksten van de Antifoon bestaan voor het meren-

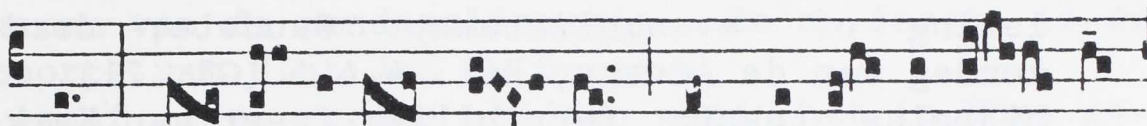
Ps. 90, 15. 16 et 1

IN. VIII

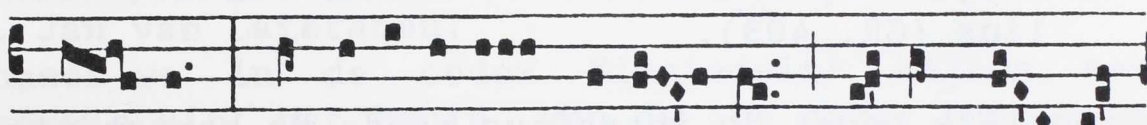
I

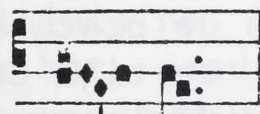
Nvo-cá- bit me, * et e- go exáu- di- am e-

um : e- rí- pi- am e- um, et glo- ri- fi- cá- bo

e- um : longi- tú- di- ne di- é- rum a- dimplé- bo

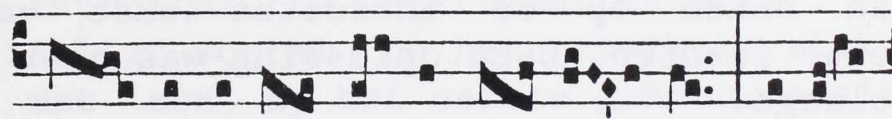
e- um.

Tob. 12, 6 ; Ps. 8

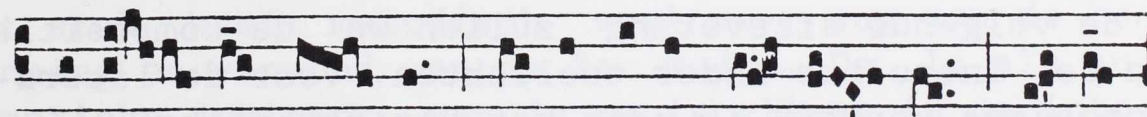
B

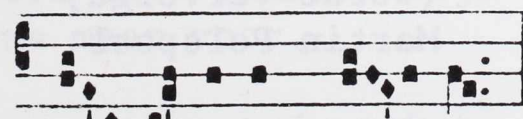
ENEDI- CTA sit * san- cta Trí- ni- tas,

at- que indi- ví- sa U- ni- tas : confi-

té- bi- mur e- i, qui- a fe- cit no- bís- cum mi- se-

ri- cór- di- am su- am.

deel uit psalmen overeenkomstig het Psalterium Romanum. Men spreekt in dat geval over reguliere introitus.

Een irreguliere introitus heeft een tekst die niet aan de psalmen is ontleend b.v.:

- * lezing of evangelietekst: Gaudete; derde zondag van de Advent, Fil. 4,4-5 (GR. 21).
- * bijbelse tekst: Terribilis; feest van Kerkwijding, Gen. 28,17-22 (GR. 397).
- * vrije compositie: Salve, sancta Parens, Sedulius (GR. 403).

Inhoudelijk bevat de introitus reeds de kerngedachte of het thema van de viering welke dan in de volgende delen wordt uitgewerkt. Evenals de oraties en de lezingen wisselt dit naargelang de tijd en cyclus van het kerkelijk jaar. In de Middeleeuwen werden de zondagen van het kerkelijk jaar genoemd naar de eerste woorden van de introitus-antifoon. Als overblijfsel daarvan kennen we nog slechts de Requiemmis, zondag Gaudete en Laetare.

De meestal authentieke melodieën zijn nauw verbonden met de tekst.

Na de 13e eeuw is men echter enkele melodietypen gaan enten op de introitus-tekst van andere of nieuwe feesten. Deze oplossing was niet altijd even geslaagd.

Vergelijk: Invocabit me... (GR. 71) en Benedicta sit... (GR.371).

In de volgende aflevering zullen we de compositie van de introitus nader toelichten. Voor de literaturopgave verwijs ik naar het vorige artikel.

(wordt vervolgd)

Martin Polspoel

24 Juni: De Geboorte van de H. Joannes de Doper.

De liturgie van de zondag laat zich, zeker na Vaticanum II, niet gemakkelijk verjagen. Een feest moet daarom wel zeer belangrijk zijn, wil het de plaats innemen van de zondagsliturgie. Zo'n feest is de geboorte van Sint Jan de Doper.

Al vanaf zeer vroege tijden werd het in Rome gevierd. Wel een twintigtal kerken in deze stad werd aan hem toegewijd. De belangrijkste daarvan is de St. Jan van Lateranen.

Wanneer we in de codex Einsiedeln¹ kijken, een graduale uit het begin van de 11e eeuw, kunnen we de gezangen er allemaal in terugvinden, op het Alleluia na. Dat heeft daar een andere tekst.

Ook het graduale van Laon² uit de 10e eeuw geeft, met uitzondering van het Alleluia, de gezangen weer zoals wij ze in ons Graduale Romanum vinden.

Ik noem deze handschriften, omdat deze twee in het Graduale Romanum van 1974 erbij geschreven zijn, boven en onder de kwadraatnotatie. En zo ontstond het boek, dat de naam Graduale Triplex kreeg en uitkwam in 1979.

De gezangen van 24 juni zijn niet eenvoudig en zeker niet de introitus 'De ventre matris meae'.

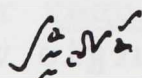
De moeilijkheid ligt vooral op het muzikale vlak. Wat doe ik met een, op het eerste gehoor, saaie melodie, met zoveel verdubbelingen op de fa?

Allereerst is de aanduiding 1e modus al verwarrend. Het stuk heeft melodisch veel meer weg van de bezinning en eenvoud van de 2e modus. De 1a als authentieke dominant van de re is alleen in de intonatie belangrijk en komt zelfs na vocavit, een woord dat onmiddellijk op de intonatie volgt, niet eens meer voor.

Maar nu eerst de tekst.

AD MISSAM IN DIE

RBCKS Antiphona ad introitum I

Is. 49, 1. 2; Ps. 91

L 131
E 267

D

È ven- tre matris me- ae *
vo- cá- vit me Dó-mi- nūs

nó- mi- ne me- o : et pō- su- it ōs me- ūm
ut glá-di- ūm ā- cū- tūm : sub tēgumén- tō ma- nūs
su- ae pro- té- xit me, pō- su- it me qua- si
sa- gít- tam e- nō lé- ctām. Ps. Bonum est confi- té- ri Dómi-
no : et psálle- re nómi- ni tu- o, Altíssi- mē.

De ventre matris meae
vocavit me Dominus
nomine meo:
et posuit os meum ut
gladium acutum:

sub tegumento manus
suae protexit me,

posuit me quasi sagit-
tam electam.

Vanuit de schoot van mijn
moeder heeft de Heer mij
bij mijn naam geroepen:
en Hij heeft mijn mond
gemaakt tot een scherp
zwaard:

onder de dekking van zijn
hand heeft Hij mij be-
schermd,

Hij heeft mij gebruikt
als een uitgekozen pijl.

Deze tekstindeling geeft ook de muzikale zinsinde-
ling. We constateren dan achtereenvolgens de vol-
gende cadenstonen: re-do-re-re; modaler kan het
niet.

Verder wordt deze re-modaliteit versterkt door de
plagale dominant fa als reciteertoon. De melodie
cirkelt als het ware om de cel re-fa heen.

De dominantie van de fa ontstaat mede door iets wat
de Duitser noemt Tonvervielfachung. Letterlijk
vertaald is dat toonvermenigvuldiging. Wij noemen
dat de toonscherhaling. De bistrofa ,, en de tri-
strofa,,, zijn daarvan de meest voor de hand lig-
gende voorbeelden.

In het boek "Einführung in die Interpretation des
Gregorianischen Chorals"³ beschrijven de auteurs
deze Tonvervielfachung (Tv.). Enkele gedachten
daaruit volgen nu.

De tekst is de bron van de Gregoriaanse compositie.
De Tv. kan ook dus alleen tegen deze achtergrond
worden bekeken en geïnterpreteerd.

De ene keer zal ze breed uitgevoerd moeten worden
en een andere keer zeer bewegelijk. Ze kan een
ondersteuning zijn bij een melodisch spanningspunt,
maar ze kan ook een stuwende werking hebben naar

zo'n punt toe.

De stem kan op de Tv. blijven verwijlen als ze een bezinning op een belangrijk woord aangeeft of wanneer ze na een hoogtepunt of anderszins naklinkt. Ook kan de Tv. een impuls in een ritmische beweging zijn.

En dan de vraag: hoe verhoudt ze zich t.o.v. het woordritme?

Op de accentlettergreep; er precies vóór (pretonisch); er precies ná (posttonisch); of rondt ze met de laatste lettergreep het woord af?

Al deze mogelijkheden zijn belangrijke overwegingen in dienst van de interpretatie. We gaan er hierbij vanuit, dat de Tv. gerepercussieerd wordt.

Om welke woorden gaat het nu in de introitus 'De ventre matris meae' (G.R. 570)?

Hier volgen ze. We schrijven zowel Einsiedeln (E) als Laon (L) over.

[•]
ven- tre accentlettergreep; L: a = breed zingen
 [•] dringend, maar niet steunen.

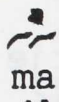
Dó- ^{••}mi- nus : posttonisch; L: even uitzingen
 ^{••}

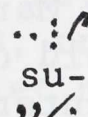
pó- su- ^{••}it : eindlettergreep; zorgvuldige af-
 ^{••} ronding: L.

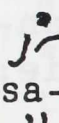
^{••1}
glá- di- um : posttonisch: tegelijk ook de func-
 ^{••7} tie de beweging door te voeren
 naar:

[•]
a- cu- tum : pretonisch: de spanning naar het
 [•] woordaccent wordt opgebouwd.

 tegumen- to : accentlettergreep; maar nooit sta-
tisch blijven steunen.

 ma- nus : zie tegumento

 po- su- it : posttonisch enerzijds: stuwende
werking naar melodisch accent
anderzijds.

 sa- git- tam : 1. accent: zie tegumento
ook stuwende werking naar me-
lodisch hoogtepunt.
2. posttonisch; tevens verbinding
tussen 1. en de eindcadens.

De tekst van deze introitus straalt zowel de roe-
ping als de kracht uit van St. Jan. Daarentegen is
de melodie één grote meditatie.

Uit eigen praktijk weet ik, hoe moeilijk het is
daar evenwicht in te vinden.

Eén zaak staat desondanks voorop: het zingen vanuit
die tekst. Houdt daarbij ook vooral het zinsverband
goed in het oog en... in het oor.

Zr. M-L. Egbers

Noten:

1. Einsiedeln, Stiftsbibl. 121 (Pal. Mus. IV)
2. Laon, Bibl. Munic. 239 (Pal. Mus. X)
3. L. Agustoni en J.B. Göschl;
1987 - Gustav Bosse Verlag; Regensburg.
5.4.1. Allgemeine und grundsätzliche Ueber-
legungen zu einem vertieften Verständnis des
Phänomens der Tonvervielfachung (blz. 264 e.v.)

Ike de Loos: de neumletter s als chromatische aanwijzing in het antifonale Utrecht, UB, 406.

In aflevering 2 van 1988 heb ik een artikeltje geschreven over het manuscript Utrecht, UB, 406, een 12e eeuwse antifonale uit de Utrechtse Maria-kerk¹. Ik heb toen het een en ander verteld over de geschiedenis en de achtergrond van dit interessante manuscript, en beloofde U om er te zijner tijd meer over te publiceren. Nu wil ik graag aandacht besteden aan een aspect van de muzieknotatie: de neumletters².

Ms. Utrecht UB 406 bevat een 12e-eeuwse lijnnotatie. Dit moet een van de oudste notaties op lijnen zijn, die er in ons land gemaakt zijn. Het leuke van deze vroege lijnnotaties is, dat de notatoren min of meer van twee walletjes aten: ze proberen de mogelijkheden van de adiastematische notaties (namelijk de vele versieringen en muzikale verfijningen) te combineren met de voordelen van de lijnnotatie (namelijk het precies vastleggen van de toonhoogte). Daardoor moeten ze soms noodgrepen uithalen om de muziek te noteren zoals ze dat willen. Eén van deze noodgrepen is in ms. Utrecht UB 406 het gebruik van neumletters. Op ongeveer 80 plaatsen zijn letters in de muzieknotatie geschreven, waaronder s, t, a, e.

Het voorkomen van neumletters in een lijnnotatie is een zeldzame praktijk. Veel letters, namelijk letters die betrekking hebben op toonhoogte, zoals de s, zijn dan immers overbodig.

Nu wil het geval dat juist de s relatief vaak voorkomt: 39 x. Bijna de helft van het totaal aantal neumletters is dus een s. Hierdoor was het mogelijk

om er een onderzoekje aan te wijden. Dit is gebeurd d.m.v. een vergelijking met enkele andere antifonales:

* De codex Hartker, Stiftsbibliothek Sankt Gallen 390-391, ontstaan rond 1000, met lijnloze Sanktgaller neumen;

* Karlsruhe, Badische Landesbibliothek Aug. Perg. 60, ontstaan rond 1200. De plaats van ontstaan is niet met zekerheid bekend, maar het kan Petershausen zijn. De oorspronkelijke muzieknotatie is geraad, en vervangen door een 14e-eeuwse notatie.

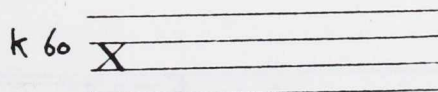
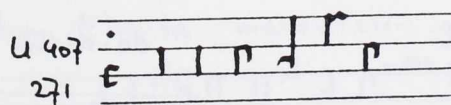
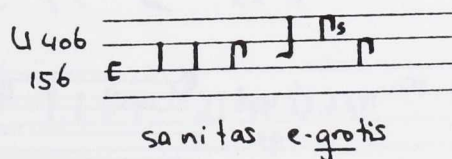
* Utrecht, UB 407: het jongere, 14e-eeuwse, broertje van ms. 406. Het komt eveneens uit de Utrechtse Mariakerk.

Voor al de twee laatstgenoemde manuscripten, die eveneens notaties op lijnen hebben, verschaffen ons informatie over de letter s.

Het eerste dat aan de letter s opvalt, is dat hij heel vaak bij de toon f geschreven is: 28 van de 39 gevallen. Als we dan de vergelijking met de drie andere antifonales maken, zien we het volgende: Waar ms. 406 een f met een s noteert, noteert ms.

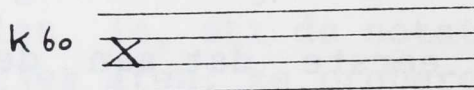
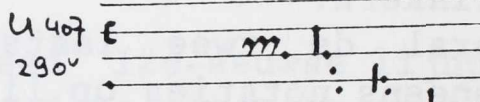
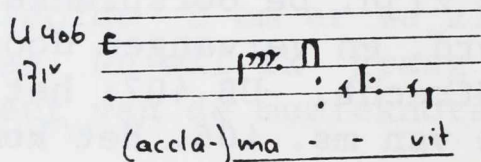
UB. A Ant. Ex odoris mira

H X

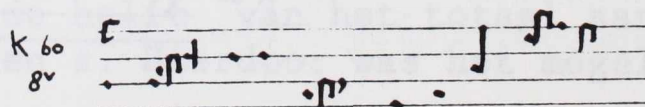
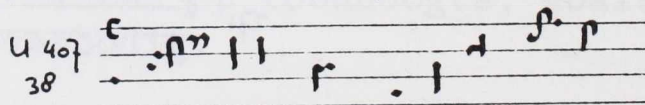
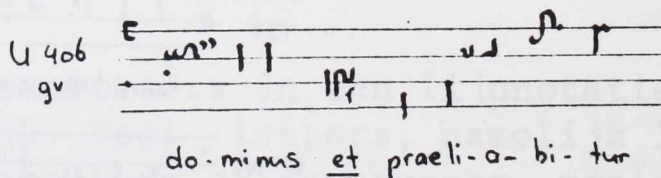
407 een f of een g. In voorbeeld A heeft ms. 407 op de bewuste plaats een g met repercussie. Deze anti-foonformule komt geregeld voor. Op de plaats van de f+s geeft ms. 407 meestal een g, al dan niet met repercussie, soms een f.

vb. B. Resp. Sanctum domini
H X Lambertum

In voorbeeld B, het slot van een Lambertusresponso-
rie, heeft ms. 406 een s bij de laatste twee noten,
twee f's. In ms. 407 staat de slotgroep een toon
lager genoteerd, zodat het responsorie op g-f-e-e
eindigt.

vb. C^{Resp.} Egredietur dominus et praeliabitur
H 23

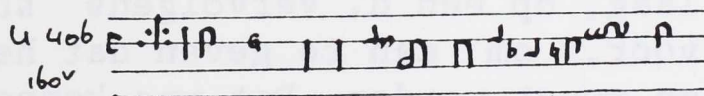
In voorbeeld C noteert ms. 406 een s bij de f van de porrectus g-f-g. Ms. 407 heeft een gerepercussieerde virga op g. De vergelijking met Karlsruhe 60 is hier opvallend: in dit manuscript wordt het begin van de melodie een toon lager genoteerd, zodat de bewuste porrectus op f-e-f komt te staan, een halve toon in plaats van een hele.

Voor al deze twee laatste voorbeelden, B en C, laten ons zien wat er aan de hand is met de letter s: hij wordt gebruikt op plaatsen waar andere manuscripten een halve toon hebben. Hieruit kunnen we concluderen, dat op die plaatsen, waar in ms. 406 een s in de muzieknotatie staat, ook een halve toon bedoeld is: de s is een verhogingsteken voor de f.

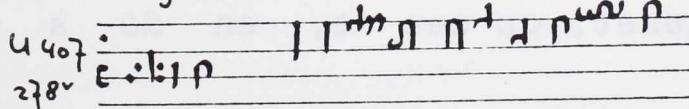
Dit is een zeer zeldzame praktijk. Behalve de mol waren er geen alteraties toegestaan. Het ziet er soms ook een beetje onhandig uit, zo'n notatie met een letter, onhandiger dan de mol; het lijkt wel of de notator soms niet goed weet, of hij de s onder, boven, of naast de bijbehorende noot moet schrijven. Eén keer grijpt hij naar een andere manier om de fis vast te leggen: het responsorie Beata es

vb. D Resp. Beata es virgo Maria

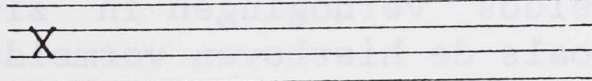
H X

Chrystum. Elec-ta mater et vir-go

K 60

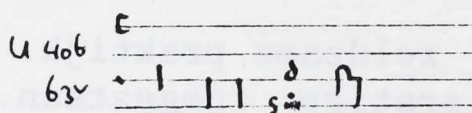

virgo (voorbeeld D) eindigt op een c, en het vers lijkt op een c verder te gaan, het heeft een mol en een herstellingsteken op et virgo. Vóór het vers staat echter een kleine g-sleutel geschreven, die aangeeft dat het vers een kwint hoger gezongen moet worden; de b en bes worden dan fis en f. Ms. 407 noteert het vers normaal vanaf g, met het gevolg dat de chromatiek dan wegvalt.

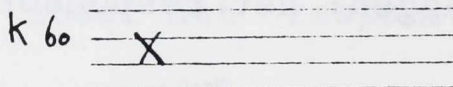
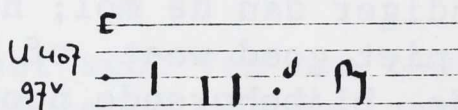
Eenmaal probeert de notator met de letter s een ander soort verhoging aan te brengen: in de antifoön Benedicat terra (voorbeeld E).

vb. E Ant. Benedicat terra

H 134 / . . . u p

in e-a ymnum

Hier staat de s voor een kleine rasuur. Wat is er gebeurd? De notator had een punctum genoteerd, maar een toon te laag, op een d. Vervolgens schreef hij er een s voor, om aan te geven dat het punctum hoger gezongen moest worden. Dat was kennelijk niet duidelijk genoeg; het punctum is geradeerd en een toon hoger gezet, op een e, en de s is blijven staan.

We moeten nu natuurlijk voorzichtig zijn en niet overal klakkeloos verhogingen in zien. In sommige situaties, zoals de hierboven vermelde voorbeelden,

is de betekenis van de s als verhogingsteken heel duidelijk, maar er zijn ook plaatsen waar de s iets anders lijkt te beduiden. Wat, dat is nog niet bekend. Misschien komen we in de toekomst meer te weten. Dan hoort U er weer van.

Ike de Loos.

Noten:

1. Ike de Loos: Het manuscript Utrecht, UB 406.
In: Tijdschrift voor Gregoriaans 1988/2,
p.55-62.
2. Een uitgebreider verslag van dit onderzoek is in het Duits gepubliceerd: Ike de Loos: Der Neumenbuchstabe S als chromatisches Zeichen im Antiphonale Utrecht, Universitätsbibliothek 406, aus der 12. Jahrhundert. In: Tijdschrift van de Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis XXXIX (1989), p. 5-27.

De oudst bekende afbeelding van Christus in de Wijnpers (naar Jesaja 63). Uit de "Hortus Deliciarum" van Herrad van Landsberg (XIIe eeuw).

PAASSPEL ALS PROPAGANDA

1. Inleiding: de revolutionaire twaalfde eeuw

De twaalfde eeuw staat bekend als een waarin de cultuur zich vernieuwt, een nieuwe spiritualiteit zich baanbreekt en de Christelijke beschaving een hoge vlucht neemt. Halverwege deze eeuw valt de "poëtische uitbarsting" van de Gotiek (Frits van der Meer). Denis de Rougemont spreekt van "la révolution psychique du XIIe siècle" in zijn befaamde werk "l'Amour et l'occident" en traceert in deze eeuw de krachtigste aller mythen, tot in onze dagen met onverflauwde kracht heersend: die van de romantische liefde. In het religieuze vlak zien we de orthodoxe en diep doorwerkende invloed van Sint Bernardus van Clairvaux maar anderzijds een sterke opleving van de heterodoxie en gepaard daaraan de opkomst van de Inquisitie. Eveneens in deze eeuw valt de officiële erkenning van de Maria-verering en ongetwijfeld is hier een samenhang met de waarneembare verandering in de waardering voor de vrouw, zoals die in de hoofse poëzie naar voren komt.

Wat waren de oorzaken van de hierboven beschreven ontwikkelingen? Een complex van onderling verweven factoren, waarvan de volgende vermeld moeten worden: zeer veel heeft onze beschaving zonder twijfel te danken aan de verfijnde Arabisch-Islamitische cultuur, iets wat de huidige westerling zich onvoldoende bewust is. Nu is het waar dat de vaak agressieve houding van deze gelovige, door het vanzelfsprekende imperialisme van onze atheïstische consumptie-cultuur in het nauw gedreven beschaving momenteel ook weinig oplevert dat hem van zijn vooroordelen af zou kunnen helpen. Toch is onze culturele schatplichtigheid aan de middeleeuwse Islamitische beschaving onloochenbaar:

Thomas van Aquino bouwde zijn filosofie, steunend op Arabische bronnen (speciaal voor hem vertaald door iemand uit onze streken, de Vlaming Willem van Moerbeke). Dankzij de onderzoekingen van de Spaanse Jezuïet Asin Palacios weten we dat wat we gewoon zijn als het absolute hoogtepunt van katholiek-middeleeuwse poëzie te beschouwen, Dante's Divina Commedia, volledig op Arabische literaire modellen gebouwd is! En als men een voorbeeld van wat eenvoudiger aard wil: de rozenkrans is afgeleid van het gebedssnoer waarmee de Moslim de talrijke namen van Allah reciteert. Ook de bovengenoemde idee van de romantische liefde zou sterk door de Arabische klassieke poëzie beïnvloed zijn.

Een tweede factor die zich met de bovengenoemde tot op zekere hoogte zou verbinden: de opbloei van neo-manicheïstische secten als Catharen (waarvan het woord ketter afgeleid zou zijn) en Albigenzen, waarvan in hoge mate nieuwe culturele, maar ook religieuze impulsen zijn uitgegaan. Zelfs iemand als Sint Franciscus kon zich hier niet aan onttrekken: het was tenslotte uit bewondering voor de Franse hoofse beschaving dat hij zichzelf "Francesco" wenste te noemen. Aan de Rougemont dank ik het mooie citaat van Franciscus' biograaf Paul Sabbatier, die opmerkte dat het de franciscaanse caritas was, die de ketterse liefdesreligie zonder bloedvergieten wist te neutraliseren door haar hartstochtelijkheid in een orthodoxe katholieke context te assimileren, terwijl men dit in het zuiden van Frankrijk slechts door afschuwelijke massaslachtingen dacht te kunnen bereiken. De ketterij manifesteerde zich trouwens niet alleen daar maar evengoed in onze streken: men meent wel dat het verschijnsel van devote bijeenwonende vrouwen, waaraan we zoveel mooie hofjes hebben overgehouden, ook van heterodoxe oorsprong is: "begijnen" zou

afgeleid zijn van "Albigenzen". Het schijnt een feit te zijn dat destijds ketterse stromingen zich vaak van een katholieke mantel voorzagen om aan vervolging te ontkomen, bijvoorbeeld de derde orde van Sint Franciscus. De ketterij had daarom een min of meer sluipend karakter en verbreidde zich over heel West-Europa. De situatie was tenslotte zo alarmerend dat Gregorius IX in 1233 de later zo berucht geworden Inquisitie instelde (overigens om Keizer Frederik II voor te zijn, die speciale opsporingsambtenaren wilde aanstellen).

Een groot deel van de clerus zag de snelle verspreiding van de nieuwe denkbeelden met lede ogen aan, al was het alleen maar omdat achter deze bewegingen niet zelden ook een gefundeerde sociale kritiek op de kerk stak. Maar ook de uit zuiverder religieuze motieven oordelende katholieken hadden reden voor bezorgdheid: onderdeel van de nieuwe leer was dat opnieuw een scherpe scheiding tussen de materiële en de geestelijke wereld werd gemaakt, waarbij al het materiële (inclusief het lichaam) aan de duivel, en al het geestelijke aan God werd toegeschreven. Ondubbelzinnig een ketterij, een waaraan Sint Augustinus zich zeven eeuwen eerder maar ternauwernood had kunnen ontworstelen! Voor het Christendom heeft deze denkwijze de vernietigende consequentie dat zij de realiteit van Christus' lijden ontkent: Christus kan immers onmogelijk waarlijk God geweest zijn en tegelijkertijd mens in een materieel (en dus duivels) lichaam: zijn menselijke gestalte moet dan op schijn berust hebben en ook zijn lijden en lichamelijke kruisdood waren dan niet reëel. Het is duidelijk dat zo geredeneerd ook van de Eucharistie weinig meer overblijft. Behalve in repressieve acties als de instelling van de Inquisitie, zocht men binnen de kerk echter ook naar positieve middelen om de alom verspreide ket-

terij te weerleggen. Laat ik deze beknopte schets van de twaalfde eeuw hierbij laten en nu het eigenlijke onderwerp van dit artikel introduceren: een liturgisch drama en wel een Paasspel: de Peregrinus van Fleury.

2. Een opvallend Paasspel: de Peregrinus van Fleury

Samen met Martin Claes, de liturgist van het Utrechts Studenten Gregoriaans Koor (USGK), mocht ik begin vorig jaar voor dit koor een liturgisch drama uitzoeken op uitnodiging van een Noord-Italiaans muzikfestival. We besloten naar een stuk te zoeken waar het geheel van het koor zo veel mogelijk bij te betrekken zou zijn. Het Peregrinus-model, dat de belevenissen van de Emmaus-gangers in scene brengt maar veelal ook Christus' verschijning aan de apostelen, leek hiervoor de beste mogelijkheden te bieden. Het als standaardwerk beschouwde "The Drama of the Medieval Church" van Karl Young vermeldde een door Coussemaker uitgegeven stuk, afkomstig uit een bundel liturgische drama's die uit het klooster Fleury (Saint-Benoît-sur-Loire) afkomstig zou zijn. Hierin figureerde het hele koor niet alleen, maar het heeft als in een oratorium een eigen partij toebedeeld gekregen! Juist om de inhoud van deze partij echter gaf Young het stuk een negatieve recensie. We besloten na ampel beraad om ons hierdoor niet van de wijs te laten brengen, temeer daar we al eerder gemerkt hadden dat Young wel eens een bok schiet (ongelooflijk om in een wetenschappelijk standaardwerk over middeleeuwse liturgie de populaire verwarring van Maria's Onbevleete Ontvangenis met haar maagdelijkheid aan te treffen: blz. 5)! De vertaling van de passage waar Young met name over valt en die de aanleiding vormt voor dit artikel:

Nadat de Emmaus-scene zich langs traditionele lijnen ontwikkeld heeft, volgt Christus' verschijning

aan de apostelgroep: een rubriek geeft aan dat de Christusfiguur "ten teken van zijn lijden" een gouden kruis in zijn hand draagt en gehuld is in een rode koorkap. Dan zegt hij tot de apostelen:

- Chr. : "Vrede zij u! Ik ben het, vrees niet."
- Koor : "Wie is deze, komend uit Edom, in vuur-
rode kleren van Bosra?"
- Chr. : "Vrede zij u!"
- Koor : "Luisterrijk in zijn gewaad, fier in zijn
geweldige kracht?"
- Chr. : "Vrede zij u!"
- Koor : "De Heer die voor ons aan het kruishout
hing, is opgestaan. Alleluia! Alleluia!
Alleluia!"
- Chr. : "Waarom zijt gij in verwarring en rijzen
er bedenkingen in uw hart? Eenzaam heb
ik de wijnpers getreden en niemand uit
de volken was met Mij".

en Christus toont zijn handen en voeten "met cinnaber rood gemaakt":

- Chr. : "Zie mijn handen en mijn voeten, dat ik
het werkelijk ben. Alleluia! Alleluia!
Voel en zie of een geest soms vlees en
beenderen heeft, zoals ge ziet dat Ik
heb. Geloof nu."

Door Young en eerdere besprekers wordt deze passage als een zwakke gezien. Men vindt de beeldspraak weinig toepasselijk. Inderdaad is op het eerste gezicht niet duidelijk wat er precies bedoeld wordt. Toch vind ik dat de gebruikte beelden, toepasselijk of niet, een zekere theatrale allure hebben: het vlammen rood waar Christus in opkomt, herinnert tegelijkertijd aan zijn triomferend koningschap en aan zijn bloedig martelaarschap. Deze

dubbelheid zit al verwerkt in de originele tekst (Jesaja 63) waar deze regels aan ontleend zijn. Daar antwoordt Jahwe op de bovenstaande vragen dat zijn kleren rood zijn van het bloed der volkeren die hij uit toorn over hun zondigheid vertrapt heeft. Het is een vondst om deze woorden in de mond van het apostelenkoor te leggen en daarmee impliciet aan te geven dat zij nog niet anders dan in de wraakgierige termen van het Oude Verbond kunnen denken. Het rood van Christus' gewaad is echter niet het bloed der zondaars, maar zijn eigen bloed dat omwille van hen werd vergoten: allerminst een koningskleed in conventionele zin. Daarmee raakt het beeld ook gecompliceerd, want dan is Christus zowel degene die eenzaam het zware werk in de wijnpers verricht, als degene die geperst wordt en dat lijkt nogal onwaarschijnlijk. Dat weerspiegelt precies de reden waarom de apostelen deze nieuwe situatie niet kunnen interpreteren en in de purperen held hun Heer niet kunnen herkennen, die zij kort tevoren nog een zo vernietigende nederlaag hadden zien lijden. Het lijden van Christus was echter iets dat Hij onderging (het geperst worden) maar ook iets dat Hij vrijwillig op zich had genomen en daarom een "werk" (het persen) dat naar een triomfantelijk einde voert.

Conclusie: juist de dubbele innerlijke tegenspraak van de wijnpers-passage (perser - geperste, slachtoffer en toch overwinnaar) maakt het zo toepasselijk! Te meer daar de Heer zich zelf wel met een wijnrank vergeleek (Joh. 15) en het Jesaja-beeld in het boek der Openbaringen terugkeert (Ap. 14,19) en dan ondubbelzinnig op de over zijn vijanden triomferende Zoon van God betrekking heeft. In de beeldende kunst is het wijnpers-beeld een regelmatig terugkerend onderwerp, waar speciale studies aan zijn gewijd. Onderzoek heeft uitgewezen dat het beeld opduikt in de twaalfde eeuw, dus precies in

de tijd van ons liturgisch drama! En wel in de bekende miniaturenbundel "Hortus deliciarum" van Herrad van Landsberg (toevallig heeft Karl Young juist uit dit manuscript de illustraties betrokken, waarmee hij de twee dikke delen van zijn standaardwerk heeft verlucht!).

3. Doel van het Wijnpers-beeld

Waarom is nu in die roerige twaalfde eeuw dat wijnpers-beeld opgekomen en waarom wordt het hier literair in een liturgisch drama aangewend? Zoals gezegd bestond er onder katholieken behoefte aan het benadrukken van het reële karakter van Christus' lijden tegenover de ontkenning hiervan door de verschillende manicheïstische ketterijen. Het wijnpers-beeld voorzag hierin, als men het Oud-testamentisch beeld van een nieuwe allegorische uitleg voorzag, iets wat destijds niet in het minst een probleem werd gevonden. Op bijgaand plaatje is te

Christus in de wijnpers. een opmerkelijk voorbeeld van Moezellandse devotie. te vinden in Ediger (in de Kreuzkapelle)

zien hoe men dat dan voorstelde: het kruis is het persblok, het stromend bloed van Christus is de wijn, waar Hij zelf in baadt. (De associatie met de Eucharistie ligt voor de hand. Inderdaad zal het beeld in de tijd van de Reformatie, die de Transsubstantiatie-leer verwierp, een sterke opleving doormaken; voor de slechte verstaander is vaak ook nog een priester afgebeeld die onder de wijnpers triomfantelijk zijn miskelk laat vollopen!). Het aardige is dat we ook in dit liturgisch drama de oorspronkelijke schrifttekst van Jesaja 63 dramatisch toegepast vinden in een evangelische context. Het is Jezus die op veelzeggende wijze het verband aangeeft: op zijn retorische vraag waarom de apostelen zijn gaan twijfelen, antwoordt Hij zelf: eenzaam heb Ik de wijnpers getreden en niemand van de volken was met Mij. Hieruit volgt dat de twijfel van de apostelen betrekking had op de vraag of Christus zijn lijdenswerk wel echt zelf "verricht" had. Het antwoord van Christus is met andere woorden: Ja, Ik heb het zelf gedaan en Ik heb het alleen gedaan. Nog directer naar het Catharisme lijkt Hij dan te verwijzen door zijn wonden te tonen en te benadrukken dat Hij geen geest kan zijn. In het Evangelie zegt Hij dit om de angstige apostelen gerust te stellen, maar in deze combinatie van Schriftcitaten lijkt Hij daarmee een van de gerezen twijfels te verwoorden, die in de harten van de apostelen zijn opgekomen: de twijfel of de Catharen misschien gelijk hebben met hun stelling dat Christus een onstoffelijk lichaam gehad moet hebben.

4. Conclusie

De Peregrinus van Fleury toont ons het liturgisch drama in een, voor mij althans, nieuwe functie: als een katholiek propaganda-stuk, dat zich doelbewust tegen bepaalde heterodoxe opvattingen keert. Wanneer men het stuk vanuit dit oogpunt leest, wordt

de interpretatie van het wijnpers-beeld begrijpelijk. Maar ook zonder dat men dit weet is de Peregrinus, juist op dit punt, dramatisch effectief, zoals ik diverse malen bij concrete uitvoeringen heb kunnen vaststellen. De auteur heeft gevoel gehad voor de stof en door middel van een soort collage-techniek aan het Evangelieverhaal een contemporaine verwijzing weten mee te geven. Een verwijzing die nog steeds actualiteit bezit, want al zijn er geen Catharen meer, twijfels in de harten rijzen, zoals bekend, nog volop.

Voor een koor dat dit stuk wil uitvoeren, geeft het de bevrediging iedereen in de handeling te betrekken in plaats van, zoals gebruikelijk, alleen enkele solisten te laten zingen en het hele koor pas in de slotzang (meestal een Te Deum) aan bod te laten komen. Als afsluiting kent dit vesperspel trouwens de prachtige Paassequens "Salve festa dies", zoals die in de Pre-Tridentijnse Paasvespers meerdere malen onder de processies werd aangeheven.

Het zou de moeite waard zijn dit liturgisch drama nog aan een muzikale analyse te onderwerpen en de herkomst van de antifonen waaruit het kennelijk is opgebouwd te traceren. Dit valt echter buiten het kader van dit artikel.

Henk Rijkers

15 jaar Amici Cantus Gregoriani II *)

Sinds de oprichting van de Amici Cantus Gregoriani zijn er activiteiten ontplooid om de belangstelling voor het Gregoriaans op te wekken of te vergroten. In dit artikel en twee volgende wordt een overzicht van deze activiteiten gegeven.

Als gevolg van een lang bestaande traditie bij het Jozefkoor te Helmond organiseerden de eerste Amici reizen naar Solesmes. Reeds bij de eerste reis was het niet gemakkelijk om voldoende deelnemers te vinden. Zodoende kon de reis niet altijd doorgang vinden. Eén oorzaak voor de geringe belangstelling was de omstandigheid dat de Amici in die tijd een kring vormden rond het Jozefkoor, waardoor de bekendheid van de Amici zich beperkte tot Helmond en de directe omgeving. Andere oorzaken voor de geringe deelname zijn wellicht te vinden in de periode van de reis (noodgedwongen altijd een schoolvakantie) en de prijs, die vaak rond de f. 400,= ligt. Desondanks zijn er 4 reizen naar Solesmes geweest waarvoor de belangstelling wél voldoende was.

Na deze Solesmes-reizen is een andere bestemming gezocht, opnieuw in Frankrijk, opnieuw in de directe omgeving van een klooster: Fontgombault, Argentan, St. Wandrille. Helaas bleek toch steeds de moeilijkheid dat het aantal deelnemers tot op het laatste moment aan de geringe kant bleef. Zo moest dan ook de laatst voorgenomen reis naar Frankrijk (St. Wandrille) worden geannuleerd.

De laatste jaren is de bestemming van de reis binnen Nederland gezocht, en wel te Vaals.

Het programma van deze studieweken bestaat voor een groot deel uit een nadere kennismaking met het Gregoriaans, zowel theoretisch als praktisch (notatie in de handschriften, opbouw van het Officie, zingen van de Completen). De nabijheid van een klooster is

een vereiste om de stof die tijdens de lessen wordt aangeboden in de praktijk te kunnen horen en meebeleven. In een enkel geval was het mogelijk samen met de kloostergemeenschap Completen of Vespers uit te voeren (Argentan).

De lessen worden grotendeels verzorgd door docenten die door de Amici zijn aangetrokken; de namen van Silvere van Lieshout en Zr. Marie-Louise Egbers verdienen in dit verband met de nodige dankbaarheid genoemd te worden.

Het lesmateriaal werd in de meeste gevallen toegespitst op de tijd van het liturgisch jaar; gezangen werden geanalyseerd, toegelicht en zo mogelijk uitgevoerd. Waar dat mogelijk was werd ook een beroep gedaan op de deskundigheid van het nabije klooster. Zo werden lessen verzorgd door Dom Boulard, Dom Jean Claire en Dom Cardine, allen te Solesmes. In Vaals werd een beroep gedaan op de deskundigheid van dr. Kurris.

De deelnemers aan de studieweek zijn geïnteresseerd in het Gregoriaans als zanger, student, dirigent, of als leek. Dit brengt met zich mee dat de groep bestaat uit mensen met uiteenlopende capaciteiten, kennis en vaardigheden. Voor de docenten is het dan ook niet altijd even gemakkelijk de gestelde doelen te bereiken. Dat dat in vrijwel alle gevallen toch is gelukt is aan hun vakkennis en deskundigheid te danken.

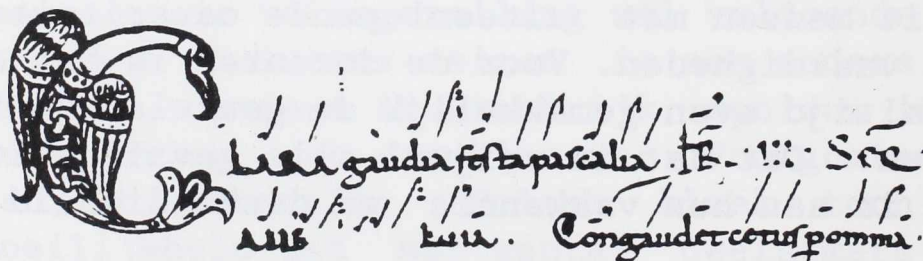
Een vast onderdeel van de studieweek vormt de excursie naar een of meerdere plaatsen van cultureel of historisch belang. De reisleader weet van een dergelijk uitstapje altijd het beste te maken. Twee mensen hebben zich in de afgelopen jaren bijzonder verdienstelijk gemaakt in deze functie: Fred van de Winkel en Lodewijk van der Winkel.

Met ingang van 1990 heeft de studieweek een ietwat ander karakter dan in voorgaande jaren. Bij wijze van experiment wordt samengewerkt met de AISCGRE,

de internationale organisatie die zich inzet voor de bestudering en interpretatie van de gregoriaanse manuscripten in de lijn van Dom Cardine. Het thema van de studieweek 1990 is dan ook de semiologie, die in ons land meer bekendheid verdient te krijgen dan tot nu toe het geval is.

Ton Tromp

*) met dank aan mevr. M. Lambriex.

Overzicht van de studiereizen die door de Amici zijn georganiseerd.

<u>jaar</u>	<u>bestemming</u>	<u>docenten</u>	<u>prijs pp.</u>	<u>aantal pp.</u>	<u>datum</u>
1975					
1976	Solesmes	S.v.Lieshout	250,=		24-31/7
1977					
1978	Solesmes	S.v.Lieshout	450,=	16	27/3-2/4
1979					
1980	Solesmes	S.v.Lieshout M-L. Egbers p. J. Claire			07-12/4
1981					
1982	Solesmes	idem	650,=	22	12-17/4
1983					
1984	Fontgombault	p. Duchêne M-L. Egbers S.v.Lieshout	395,=	onvoldoende	15-20/10
1985					
1986	Argentán	M-L. Egbers	425,=	14	31/3-5/4
1987	Argentán	M-L. Egbers	400,=	21	20-25/4
1988	St.Wandrille	M-L. Egbers	550,=	onvoldoende	4-9/4
1989	Vaals	M-L. Egbers	350,=	14	27-31/3
1990	Vaals	M-L. Egbers A. Kurris	350,=	10	16-20/4

Boekbespreking

Chris F.J. Hakkenes, Zingen met Lagal

Het afgelopen najaar verscheen 'Zingen met Lagal' van de hand van Chris Hakkenes. Het boek is bedoeld als inleiding voor degenen die Gregoriaans willen zingen in overeenstemming met de oudste manuscripten (Laon en St. Gallen). Eerder publiceerde Hakkenes voor dit doel twee eigenhandig geschreven boeken voor liturgisch gebruik: het Graduale Lagal¹ (1984) en het Kyriale Lagal (1985). Het voordeel van deze uitgaven is dat de zanger in één oogopslag de drie notaties van het Graduale Triplex krijgt aangeboden.

Onderzoek aan de hand van Cardine's *Sémiologie Grégorienne* (1970) leidde Hakkenes tot het schrijven van de 'Inleiding tot de declamatorische voordracht van het Gregoriaans', zoals de ondertitel van 'Zingen met Lagal' luidt.

Zoals gezegd wordt de doelgroep van deze uitgave gevormd door gregoriaanse schola's, die Hakkenes ziet als opleidingsinstituten, waarin opleiding en uitvoering nagenoeg samenvallen (pp. 76 en 129). Een mooi afgeronde koorklank is niet het eerste streven van deze schola's; elke zanger moet in staat worden gesteld de solistische gedeeltes te zingen, anders vervalt het koor in vervlakking, met name in ritmisch opzicht. Het model voor deze schola's vormen de koorgroepen waarin de oudste handschriften functioneerden. De manuscripten die wij over hebben stonden namelijk niet alle zangers ter beschikking. Alleen de koorleider beschikte over zo'n boek, dat diende als geheugensteun voor de juiste ritmische nuances in de melodieën (pp. 1, 77). Tijdens de uitvoering tekende de koorleider het ritme van de melodie in de lucht voor. De neu-

men in de oudste manuscripten moeten als grafische vormgeving van deze gebaren worden beschouwd (p. 128). Voor een uitvoering die de oorspronkelijke het dichtst benadert, zou een schola niet over de genoteerde tekst en melodie moeten beschikken, aldus de suggestie van Hakkenes (p. 128).

Zoals de titel van het boek al aangeeft, is het in de eerste plaats bedoeld als toelichting op de Lagalnotatie. Veel van de inzichten die erin worden verduidelijkt, zijn echter ook met het Graduale Triplex in de hand uitvoerbaar.

Kern van het boek vormen de hoofdstukken 2, 3 en 4. Hierin wordt de theorie van het declamatorisch ritme ontvouwd en toegelicht. De hypothese die aan deze theorie ten grondslag ligt, luidt dat de tekst zo goed mogelijk moest worden overgebracht (p. 38); 'verstaanbaarheid stond voorop' (pp. 43 en 61).

Daarom is het noodzakelijk, dat de zanger het ritme van het Latijnse woord kent, dat draait om een arsis (het accent, de accentlettergreep) en een thesis (de slotlettergreep). Het accent heeft een licht karakter en moet sterk worden uitgevoerd; het wordeinde is zwaar van karakter en moet zwak (zacht) worden uitgevoerd (pp. 15 en 17).

Het tweede deel van hoofdstuk 2 (pp. 19-31) wordt besteed aan de vraag, op welke lettergreep het woordaccent ligt. Hakkenes volgt een tweevoudige indeling: naar het aantal lettergrepen per woord en naar de woordsoort. Het overzicht is weliswaar zeer uitputtend, maar niet helder: niet alleen wordt van de lezer een gedegen kennis van de Latijnse grammatica verwacht, ook dient hij een interpretatie van de betreffende teksten paraat te hebben, ook al is dat 'een heel ander chapter' (p. 33), dat helaas niet in het onderhavige boek voorkomt. Immers aan een woord op zichzelf is niet te zien of het een belangrijk woord is. Daarvoor moet je de rest van

de zin kunnen overzien en begrijpen. Pas dan kan de tekst zinnig en duidelijk worden voorgedragen en gezongen.

In hoofdstuk 3 komt de uitspraak van het gregoriaanse Latijn aan de orde. Om deze zo begrijpelijk mogelijk te maken, wordt een overzicht van de klankleer (fonetiek) gegeven (pp. 33-59). Om technische redenen was het Hakkenes onmogelijk de internationaal gangbare fonetische tekens te gebruiken. Hierdoor komt het onderscheid tussen fonetiek (de manier waarop een klank tot stand komt), fonologie (de manier waarop een klank binnen een taal functioneert) en het teken waarmee de klank in een taal wordt geduid onvoldoende uit de verf.

Aan het begin van dit hoofdstuk (p. 32) wordt gesteld dat het niet voor de hand ligt om een actuele uitspraak van het Latijn te kiezen voor het uitvoeren van het Gregoriaans van 1000 jaar geleden. Dat Gregoriaans is ontstaan in Noord-Frankrijk en draagt dan ook sporen van de keltische uitspraak (p. 49). Zonder verdere bewijzen wordt gesteld dat een kenmerk hiervan zou zijn dat sommige medeklinkers worden gevocaliseerd, d.w.z. er worden halve of gehele klinkers van gemaakt. De vergelijking met de uitspraak van het hedendaagse Frans is van dezelfde waarde als de Italiaanse uitspraak voor het gregoriaanse Latijn: 1000 jaren worden snel weggewerkt!

In hoofdstuk 4 wordt het verschijnsel liquescentie voor het eerst in het Nederlands zeer helder en uitputtend behandeld. Op grond van de handschriften wordt een viertal liquescenten onderscheiden en toegelicht. In het algemeen wordt de liquescens gebruikt terwille van de verstaanbaarheid (p. 61), soms ook voor een grotere expressiviteit, b.v. in het Offertorium Improperium (pp. 69-70). De theorie en de uitwerking ervan werpen nieuw en duidelijk licht op de kleinste noten van de huidige Gregori-

aanse notatie.

Hoofdstuk 5 gaat over de uitvoeringspraktijk, eerst van syllabische, dan van melismatische gezangen. In verband hiermee wordt ook de neumcoupure besproken (pp. 94-97), die non legato moet worden uitgevoerd, tegenover het legato van de melisma's. Melisma's met twee lange slotnoten krijgen een nieuwe interpretatie door ze te zien als nabootsing van Latijnse woorden met een (verbreed) accent op de voorlaatste lettergreep.

De uitvoering van de siernoten in het Gregoriaans vraagt soms om nieuwe technieken. Voor de oriscus stelt Hakkenes uitvoering met een triller voor; het quilisma vraagt om een snelle Schleifer.

Het hoofdstuk wordt besloten met een gedetailleerde analyse van het Offertorium Jubilate (pp. 118-126), die wellicht vervangen had kunnen worden door de (kortere) analyses van enkele kortere gezangen. Het gaat immers om principes, die niet alleen in lange gezangen te illustreren zijn!

Sluitstuk van het boek is een onthullend hoofdstuk over de directie van het Gregoriaans. Onthullend, omdat de methode voor het aanleren van gezangen weer net als vroeger bestaat uit vóór- en nazingen. Ritmische nuanceringen worden door gebaren van de dirigent verduidelijkt. Enkele tekeningen van deze gebaren zouden verhelderend hebben gewerkt.

Conclusie: het is verheugend dat er eindelijk een origineel boek in het Nederlands is geschreven waarin de verworvenheden van de semiologie op een oorspronkelijke manier worden uitgedragen. Met name het hoofdstuk over de liquescentie geeft veel opheldering over dit duistere verschijnsel.

Naast enkele kleinere bezwaren² is er één hoofdbezwaar aan dit boek. Het is niet altijd duidelijk, welke onderdelen voor rekening van de schrijver komen en welke afkomstig zijn uit bestaande litera-

tuur. De bibliografie is beperkt en in de tekst wordt er zelden naar verwezen. Daarom moet dit boek helaas met de nodige voorzichtigheid worden gehanteerd³.

Ton Tromp

Noten

1. De achtergrond van de Lagalnotatie is besproken in Tijdschrift voor Gregoriaans 10(1985), 21-27.
2. Ik noem er twee: in het boek komen regelmatig opdrachten voor. Het zou de duidelijkheid ten goede zijn gekomen als ook de antwoorden in het boek waren opgenomen. Verder komen de oorspronkelijke opvattingen (van de auteur?) wel eens uit de lucht vallen. Zo wordt in de eerste paragraaf van hoofdstuk 5 "Vormen en functies der gezangen" van het Gradualegezag gezegd dat het 'gezongen wordt tijdens de korte processie naar de verhoogde plaats vanwaar het Evangelie werd voorgezongen (gradus = traptrede)' (p. 74). Vergelijking met andere literatuur leert dat dit een nieuwe opvatting is. Zie bijvoorbeeld H. Nolthenius, Muziek tussen hemel en aarde, p. 150: 'Het Graduale dankt zijn naam aan de treden van de leesstoel (...) vanwaar de solist zijn op de schriftlezing aansluitende gezangen uitvoerde'. Jungmann, Missarum Sollemnia, p. 401: 'de cantor (...) moest zich tevreden stellen met een tussentrap (van de ambo), de zogenaamde gradus. Vandaar dat dit gezang Graduale heet'.
3. Chris F.J. Hakkenes, Zingen met Lagal. Inleiding tot de declamatorische voordracht van het Gregoriaans, Utrecht 1989, 137 pp., prijs f. 30,=. Te bestellen bij de Stichting Lagal Utrecht, tel. 030 - 340113.

Studieweek Vaals 1990

Zoals gebruikelijk organiseerde de A.C.G. ook dit jaar weer in de week na Pasen een studieweek, en evenals vorig jaar, in Vaals.

Dit jaar werd in samenwerking met de AISCGRE een programma geboden ter inleiding in de semiologie, verzorgd door Dr. Alphons Kurris en Zr. Marie-Louise Egbers.

Door voordrachten en door praktisch zingen werden we vertrouwd gemaakt met begrippen als ritme-modaliteit - vorm - en de rol van de neumen in samenhang hiermee, hetgeen velen inzicht verschaften en nieuwe perspectieven opende voor de uitvoering van het Gregoriaans.

Naast het dagelijks meevieren van de Eucharistie en enkele gedeelten van het Officie in de sfeervolle, (volgens sommigen té) sobere abdijkerk, stond ook nog een sessie over het koorgebed en een rondleiding per dia door frater Soemers op het programma, terwijl frater Goossens ons ook door een gedeelte van de abdij rondleidde.

De dagelijkse tocht naar de abdij vormde steeds een mooi begin van de dag en bevorderde het onderlinge contact tussen de cursisten, die snel aan elkaar gewend raakten en spoedig een hechte club vormden. Woensdagmiddag was er een rondleiding op Rolduc waar we o.a. een bezoek brachten aan een deel van de bibliotheek en enkele oude handschriften mochten bewonderen. Daarna was iedereen vrij en ging men of naar Aken, of Maastricht, of wandelen in de prachtige natuur.

Na het avondprogramma werd de rest van de avond genoeglijk doorgebracht in de thuisbasis, Hotel Piethaan, waar we uitstekend verzorgd werden.

De organisatie lag weer in de vertrouwde handen van onze routinier Lodewijk van der Winkel. De voordrachten van Zr. Marie-Louise waren weer helder en

duidelijk en de rustige, bijna gemoedelijke voordrachten van Dr. Kurris werden zeer op prijs gesteld.

Na afloop van de cursus ontvingen de deelnemers een door beide docenten getekend Certificaat van deelname.

Veel te snel was deze week voorbij en na de Vespers van vrijdag werd, na een hartelijk (en voor sommigen smartelijk) afscheid, de thuisreis aanvaard.

Inmiddels is onder de cursisten de wens geboren om volgend jaar in de Paasweek de studieweek in Solesmes te houden, met welk idee de cursusleiding en de organisatie van harte instemde. Dit voornemen kan alleen uitgevoerd worden als zich voldoende deelnemers melden, dus, indien u er voor voelt volgend jaar mee te gaan naar Solesmes, laat het even weten aan het secretariaat van de A.C.G., tel. 013-331094.

Theo de Wit

Belangrijk bericht

De Aiscgre is een Internationale Vereniging voor de studie van het Gregoriaans. We hebben al vaker haar naam in dit tijdschrift vermeld.

Deze Vereniging organiseerde van 1984 t/m 1989 een cursus op hoog niveau te Essen in Duitsland, om iedereen, die serieus studie wilde maken van de Gregoriaanse handschriften daartoe de gelegenheid te bieden.

Aanvankelijk namen dertien Nederlanders aan de cursus deel. Uiteindelijk hebben er vijf de eindstreep gehaald en het diploma in ontvangst genomen. Hier volgen hun namen.

Mevrouw C. Scholte, Zr. M-L. Egbers, fr. C. Poude-royen en de heren M. Claes en M. Polspoel.

De redactie feliciteert de geslaagden van harte en wenst hen veel enthousiasme toe bij het uitdragen van hun verworvenheden.

Het cursuspakket van de Stichting Amici Cantus Gregoriani.

De Stichting Amici Cantus Gregoriani biedt voor het cursusjaar 1990 - 1991 de volgende cursussen aan:

- * Een beginnerscursus Gregoriaans in 's-Hertogenbosch van vijftien lessen op woensdagavond. Eerste cursusavond: 3 oktober 1990.
Coördinator: Zr. M-L. Egbers.
- * Een basiscursus Gregoriaans in Eindhoven van dertien lessen op donderdagavond.
Eerste cursusavond: 6 september 1990.
Cursusleider: Dhr. P. Mennen.

- * Een dirigentencursus Gregoriaans te Utrecht van vijftientig lessen op de dinsdagavond; deze lessen zijn verdeeld in vijf blokken van elk vijf avonden met een afgerond onderwerp per blok, zodat ook per blok ingeschreven kan worden.

Eerste cursusavond: 2 oktober 1990.

Cursusleider: Zr. M-L. Egbers.

- * Voortzetting van de studiegroep semiologie in Hilversum. Dit is een éénmaandelijke activiteit op woensdagavond.

Cursusleider: Zr. M-L. Egbers.

Voor alle cursussen kan men inlichtingen vragen op het secretariaat van de stichting:

Mevrouw M. Lambriex

Torenhoeckstraat 14

5056 AN Berkel-Enschot, tel. 013-331094

Zangersdag

Wederom vermelden we onze zangersdag.

Deze vindt plaats op zaterdag 17 november in Den Haag. In de volgende aflevering (augustus) vermelden we het programma.

Gregoriaans te beluisteren

- * Gemengde Schola Breda o.l.v. Zr. M-L. Egbers.
1 juli om 12.00 uur Eucharistieviering in de kerk van de Minderbroeders Conventuelen-Tiensestraat 78 - Leuven.

- * Schola Cantorum Amsterdam o.l.v. W. van Gerwen. Iedere zondag om 17.00 uur Vespers in De Duif.

- * Van de KRO ontvingen we de volgende data betreffende uit te zenden Eucharistievieringen met Gregoriaanse gezangen over de radio:
- 3 juni Amsterdam: O.L.V. Rozenkranskerk
 - 10 juni Amsterdam: O.L.V. Onbevlekt Ontvangenkerk.

Berichten van anderen

De koristen van de Keizersberg te Leuven geven een cassette uit met bekende Gregoriaanse stukken zoals Gaudeamus, Rorate Caeli e.a., te verschijnen in de maand mei.

De cassette is te bestellen voor f. 27,50 of 495 fr. bij de koristen van Keizersberg, Mechelsestraat 202, B-3000 Leuven. Hij wordt dan tegen portokosten opgestuurd.

Frater Goossens o.s.b., monnik van de Abdij van Vaals heeft een zeer verzorgde catalogus samengesteld met een overzicht van wat er in de abdij kan besteld worden op het gebied van Gregoriaanse publicaties, compactdiscs, cassettes en platen. De prospectus wordt op verzoek toegestuurd. tel. 04454-1353.

De stuurgroep Gregoriaans te Nijmegen is het eerste lustrum van haar bestaan aan het voorbereiden. Dit zal gevierd worden op 9, 10 en 11 november. In het augustusnummer zullen we (zo mogelijk) de activiteiten van die dagen vermelden.

Kerkelijke kalender

- zond. 3 juni : Hoogfeest van Pinksteren
zond. 10 juni : Hoogfeest H. Drieëenheid
zond. 17 juni : Sacramentsdag
vrijd. 22 juni : Hoogfeest H. Hart van Jezus
zond. 24 juni : Hoogfeest Geboorte H. Joannes
de Doper
vrijd. 29 juni : Hoogfeest HH. Apostelen Petrus
en Paulus
- zond. 1 juli : 13e zondag door het jaar
dinsd. 3 juli : Feest H. Thomas, apostel
zond. 8 juli : 14e zondag door het jaar
woensd. 11 juli : Feest H. Benedictus, abt,
patroon van Europa
zond. 15 juli : 15e zondag door het jaar
zond. 22 juli : 16e zondag door het jaar
woensd. 25 juli : Feest H. Jacobus de Meerdere,
apostel
zond. 29 juli : 17e zondag door het jaar
- zond. 5 aug. : 18e zondag door het jaar
maand. 6 aug. : Feest van de Gedaanteverandering
van de Heer
- zond. 12 aug. : 19e zondag door het jaar
zond. 19 aug. : Hoogfeest Maria Tenhemelopneming
vrijd. 24 aug. : Feest H. Bartolomeüs, apostel
zond. 26 aug. : 21e zondag door het jaar

I N H O U D

Van de redactie	41
Liturgiegeschiedenis 6, M. Polspoel.....	42
24 juni: de geboorte van de H. Joannes de Doper, M-L. Egbers.....	45
De neumletter s als chromatische aanwijzing in het antifonale Utrecht, Ike de Loos	50
Paasspel als propaganda, H. Rijkers	57
Vijftien jaar Amici Cantus Gregoriani, Ton Tromp	66
Boekbespreking: Chris Hakkenes: Zingen met Lagal, Ton Tromp	70
Studieweek Vaals 1990, Theo de Wit	75
Actualiteiten:	
* belangrijk bericht	77
* cursuspakket Amici	77
* Zangersdag 1990	78
* Gregoriaans te beluisteren	78
* Berichten van anderen	79
* Kerkelijke kalender juni-juli-aug	80